

İslâm ve müstakbelü'l-ḥadâra (Beyrut 1401/1981, 1410/1990; Dimaşk 1410/1990). Muhammed Abdüsselâm el-Cefâirî kitap üzerine "Dirâse li-Kitâbi'l-İslâm ve müstakbelü'l-ḥadâra li-Şubhî eş-Şâlih" başlığıyla bir değerlendirme yazısı yazmıştır (*Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, VIII [Trablus 1991], s. 194-210). 6. *Me'âlimü's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Beyrut 1381/1961, 1395/1975, 1398/1978). İslâm kültürüne dair bilgiler veren eserde usûl-i fıkıh, fıkıh tarihi, ictihad ve bazı çağdaş meseleler incelenmiştir. 7. *el-İslâm ve'l-mücteme'u'l-âsrî* (Beyrut 1398/1978, 1983). 8. *Menhelü'l-vâridin Şerhu Riyâzi's-şâlihîn* (I-II, Beyrut 1389/1969, 1392/1972, 1397/1977, 1985 [15. bs.]). 9. *Şurûḥ edebîyye li-nümûzec mine'l-eḥâdisi's-şerîf* (Beyrut 1977). Kitabın birinci bölümünde Hz. Peygamber'in belâgatı konu edilmiş, ikinci bölümünde Resûl-i Ekrem'in hikmetli ve belîğ ifadelerinden seçme hadisler şerhedilmiştir. 10. *el-Mer'e fi'l-İslâm* (Beyrut 1400/1980). 11. *La vie future selon le Coran* (Paris 1390/1970, 1986). Kur'an'a göre âhiret hayatının geçmişte ve günümüzdeki pek çok mezhebin, kelâmçı, müfessir, muhaddis ve mutasavvî'nin görüşleriyle birlikte incelendiği eser Şerafettin Gölcük tarafından *Ölümden Sonra Diriliş: Âyet ve Hadislerle Cennet-Cehennem* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1981). 12. *Réponse de l'Islam aux défis de notre temps: entretiens*. Çağdaş problemlere ilim ve dinin yaklaşımının ele alındığı bir eserdir (Beyrut 1979).

Subhî es-Sâlih, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Aḥkâmü ehli'z-zimme* (I-II, Dimaşk 1961; I-II, Beyrut 1393/1973, 1401/1981) ve Şerîf er-Radî'nin Hz. Ali'ye nisbet edilen rivayetleri topladığı *Nehcü'l-belâğa* (Beyrut 1387/1967; Kum 1395/1975) adlı eserlerini tahkik ederek neşretmiştir. Büyük ölçüde Muhammed Abduh neşrine dayanarak yayımladığı ve sonuna yirmi ayrı fihrist eklediği *Nehcü'l-belâğa* neşri titiz bir neşir olmaması yönünden eleştirilmiştir. Ayrıca Louis Gardet'nin George Anawati ile birlikte hazırladığı *Introduction à la théologie musulmane: Essai de théologie comparée* adlı eseri (Paris 1948) Ferîd Cebr ile birlikte *Felsefetü'l-fikri'd-dînî beyne'l-İslâm ve'l-Mesîhiyye* adıyla Arapça'ya tercüme etmiş (I-III, Beyrut 1967-1969, 1398-1403/1978-1983), Fransızca aslı tek cilt olan eser Subhî es-Sâlih'in İslâm, Ferîd Cebr'in Hristiyanlık'la ilgili ekleriyle üç cilde ulaşmıştır. Öte yandan Subhî es-Sâlih, *Le Coran inimitable* adıyla De-

nise Mason tarafından yapılan Kur'an çevirisinin başına "Essai d'interpretation du coran inimitable" başlıklı bir tanıtım / değerlendirme yazısı yazmıştır (Kahire, ts.). 1975 yılından itibaren Süheyl İdrîs ile birlikte hazırladıkları *el-Mu'cemü'l-ʿArabî* ve *el-Mu'cemü'l-Fransî*'nin ikmali yönünde büyük mesafe alınmışsa da Subhî es-Sâlih'in vefatı sebebiyle bu eserler tamamlanamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Alâvine, *Zeylû'l-A'lam*, Cidde 1418/1998, s. 103; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimme-tü'l-A'lam*, Beyrut 1418/1998, I, 241-242; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-A'lam*, Beyrut 1999, s. 129; Mâcid ed-Dervîş, "et-Tedvînü'l-mübekkir li's-sünne beyne's-şehîdî'd-dukâtır Şubhî eş-Şâlih ve'l-müsteşrikin kura'a fi kitâbi 'Ulûmi'l-hadîs ve muştalahuh", *el-Mü'temerü'd-devlî ḥavle me'âlimi't-tecdid fi fikri's-şehîdî'd-dukâtırî's-şeyḥ Şubhî eş-Şâlih rahîmehullâh*, s. 1-28 (yayımlanmamış tebliğ maddenin doküman poşetindedir); Abbas Mahmûd el-Arab, "Tehâvürü'd-dukâtır Şubhî eş-Şâlih ḥavle'l-Karsane fi'l-mefhûmi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-fikri'l-İslâmî*, VI, Hartûm 1406/1986, s. 15; M. Ahmed el-Kâbisî, "Duktûr Şubhî eş-Şâlih fi âhiri hadîsi şahafî kabîle igtiyâlih", *el-Menhel*, XLVIII/449, Cidde 1407/1986, s. 130-135; "et-Ta'rif bi'd-dukâtır Şubhî eş-Şâlih", *Mecelletü'l-ʿArabîyye li's-şekâfe*, VI/11, Tunus 1406/1986, s. 107-115; Abdülhâdî Bû Tâlib, "Vedâ'an refîkunâ Şubhî eş-Şâlih", *el-Akademîyye*, sy. 4, Rabat 1408/1987, s. 339-342.

İBRAHİM HATİBOĞLU

SUBHİEZEL

(صبح عzel)

Subh-i Ezel Mîrzâ Yahyâ en-Nûrî
(ö. 1912)

Bâbilîğin kurucusu
Mirza Ali Muhammed eş-Şîrâzî'nin
ölümünden sonrası için
tayin ettiği vekili,
Ezeliyye adıyla anılan
Bahâî kolunun lideri
(bk. BAHÂİLİK).

SUBHU'I-A'ŞÂ

(صبح الأعشى)

Kalkaşendî'nin
(ö. 821/1418)
inşâ sanatının
en güzel örneği sayılan
ansiklopedik eseri
(bk. KALKÂŞENDİ).

SUBKÎ

(bk. SÜBKÎ).

SUÇ

İşleyene
cezaî müeyyide uygulanması
öngörülmüş yasak fiil anlamında
fıkıh ve hukuk terimi.

Türkçe bir kelime olan suç sözlükte "törelere ve ahlâk kurallarına aykırı davranış ya da bir toplumda haksız sayılıp yazılı yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırıma bağlanan eylem" mânasına gelir. Günümüz hukuk incelemelerinde suç için terim olarak, esas alınan felsefî görüşe veya suçun genel unsurları teorisi bakımından varılan neticeye göre değişik tanımlar yapılmıştır (aş.bk.). Klasik fıkıhta dar anlamıyla suçu karşılayan genel kabul görmüş bir terim yoktur. **Cürm** ve **cerîme** kelimeleri fıkıhta günah, suç ve haksız fiili kapsayacak genişlikte kullanılır. Mâverdî cerîmenin çoğulu olan **cerâimi** "Allah'ın had veya ta'zîr cezasıyla caydırdığı şer'î yasaklar" (yasak fiiller) şeklinde tarif etmişse de (*el-Aḥkâmü's-sultânîyye*, s. 219) bu kullanım fıkıh literatüründe yaygınlaşmamıştır. Genel olarak "suç" anlamını da karşılamakla birlikte **cinâyet** kelimesi yaygın biçimde adam öldürme ve yaralama (mües-sir fiil) suçları için kullanılır (Osman b. Ali ez-Zeylâf, VI, 97). **Âyet** ve hadislerde **cerm** kökünden türeyen kelimeler suç ve günah işlemeyi ifade etmek üzere sıkça geçer (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "crm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "crm" md.). Cürüm yanında **cünha** ve **kabâhat** de modern dönemde Türk Ceza Hukuku'nda "suç" mânasında kullanılan kavramlardır. Çağdaş Arapça'da suç terimi umumiyetle cerîme veya cinayet kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Modern hukukta suç genel teorisi suçun ne olduğunu ve diğer hukuka aykırı fiillerden nasıl ayırt edildiğini, suçun varlığı için zorunlu olan unsurları, suça etki eden (ağırlaştırıcı ve hafifletici) sebepleri, suçu cezalandırılabilir hale getiren şartları, suçun ne zaman ortadan kalktığını inceler; ardından çeşitli suçları hangi hukukî değeri korumayı amaçladığını dikkate alarak kişilere karşı işlenen suçlar, mal varlığı aleyhine işlenen suçlar vb. şekillerde gruplara ayırıp bunlara özgü teorik meseleleri ele alır (Dönmezer – Erman, I, 305). Günümüzde hâkim anlayış ceza hukukunun bu şekilde ele alınması yönündeyken İngiliz hukuku gibi meselecî (kazüistik) metodu takip eden sistemler de vardır. Fıkıhta suçlar "cinâyât, kısas, diyât, ukûbât, hudûd, serika, eşribe" gibi başlıklar altında

sistematize edilerek ele alınmakla birlikte konuların işlenişinde meseleci metot hâkim olduğundan klasik fıkıh literatüründe bugün bilinen şekliyle ceza hukuku teorisi-ne, dolayısıyla suç genel teorisine rastlanmaz; fakat böyle bir teoriyi ortaya koymaya imkân verecek zengin bir malzeme bulunmaktadır. Çağımızda Abdülkâdir Üdeh, Batı hukuku kavramlarından yararlanarak bu malzemeyi değerlendiren bir İslâm ceza hukuku teorisi denemesi gerçekleştirmiş, bu yöndeki çalışmalar Muhammed Ebû Zehre ve Ahmed Fethî Behnesî gibi müellifler tarafından sürdürülmüştür. Konuya ilişkin hükümler çağdaş Arapça literatürde “el-cerîme” adlı müstakil eserler yanında “et-teşrîu'l-cinâî, nizâmü't-tecrîm ve'l-ikâb, el-fikhü'l-cinâî” gibi eserlerin bu adı taşıyan başlıkları veya “el-cinâyât” başlığı altında işlenmektedir.

Suçun Mahiyeti. Suçla ilgili incelemelerde biri biçime, diğeri öze ilişkin olmak üzere iki anlayış söz konusudur. Birincisi konuyu ceza kanunu ile olan bağı açısından ele alır ve suçu “hukuk düzeninin ceza tehdidi ile yasakladığı fiil” şeklinde tanımlar. İkinci anlayış ise suçun özü, yani neyi ihlâl ettiği ve niçin yasaklandığı ile meşgul olur. Ancak bazı yazarlarca, bu yaklaşımın yararlı olabilmesi için suçla ilgili belirlemelerin doğrudan pozitif hukukla bağlı kalınarak yapılması gerektiğine dikkat çekilir (Toroslu, s. 87-91). Suç, benimsemeyen felsefî görüşe ya da suçun genel unsurları teorisi bakımından varılan neticeye göre değişik şekillerde tanımlanmıştır. Meselâ teknik hukuk ekolüne bağlı yazarlar, “Kanunun cezalandırdığı fiil suçtur” demekle yetinirken mutlak adalet teorisinden yana olanlar onu “ahlâk ve adalete aykırı olan her türlü fiil ve hareket” şeklinde, pozitivistler suçun toplum için tehlikeli kişiyi meydana çıkaran bir belirti olduğu görüşünden yola çıkarak “belirli bir zamanda belirli bir halkın ortalama ahlâk anlayışına aykırı hareket” veya “bireyin topluma uyması için zorunlu olan ortalama bir ölçü içerisinde dürüstlük ve merhamet duygularını ihlâl eden hareket” şeklinde tarif etmiştir. Durkheim gibi sosyologlar ise suçu “kolektif şuurun kuvvetli ve yerleşmiş durumlarını ihlâl eden fiil” diye tanımlamıştır. Suçun unsurlarına dayanılarak ve sırf hukukî açıdan suç, “sorumlu bir kimse tarafından olumlu veya olumsuz bir hareketle meydana getirilen ve ceza tehdidini taşıyan bir kanunda yer alan tarife uygun bulunan hukuka aykırı fiil” şeklinde tanımlanabilir (Dönmezer – Erman, I, 311). Suçu hukukî yönden değil top-

lumsal olgu olması yönünden inceleyen bilim dalına suç bilimi / kriminoloji denilmektedir.

Suçla diğer hukuka aykırı fiiller arasında bazı farklar vardır. Türk hukuk doktrininde hukuka aykırı fiiller haksız fiil, disiplin suçu, idarî suç (zâbıta tedbirlerini gerektiren fiil) ve vergi cezasını gerektiren fiil olarak dört kısma ayrılır. Haksız fiil, borçlar hukuku alanında hukuka aykırı şekilde başkasına zarar veren her türlü fiili kapsar. Teknik hukuk okuluna bağlı yazarlara göre hukuka aykırı fiil kanun tarafından özel olarak tarif edilmiş ve bu fiile ceza bağlanmışsa o fiil suçtur, aksi halde haksız fiildir. Disiplin suçu denilince öğrenci davranışları gibi kısmî bir sosyal düzenin korunması amacıyla yaptırıma bağlanan fiiller anlaşılır. Buna karşılık “ceza hukuku” anlamında suçlar ise genel sosyal düzeni korumak için yaptırım altına alınmış fiillerdir. Kanunların açıkça yetki verdiği veya yasaklamadığı durumlarda mahkeme kararına gerek olmadan idarenin doğrudan doğruya işlemiyle ve idare hukukuna özgü usullerle vermiş olduğu cezaya idarî yaptırım denir. İdarî suç bütün toplum bireylerine yönelik olması sebebiyle suça benzer ve bu yönü itibarıyla da disiplin suçundan ayrılır. Meselâ zâbıta suçları ve kabahatler idarî suç kapsamına girer. İdarî vergi suçları, devletin gelir kaynaklarına zarar veren ya da zarar vereceği düşünülen fiiller olup bunların yaptırımı malî niteliktedir.

İslâm hukukunda cezaî müeyyidesi olup had ve kısas-diyet suçları dışında kalan hukuka aykırı her fiil ta'zîr suçu olarak nitelenir; kamu otoritesinin bu fiilleri tek kanunda veya farklı kanunlarda düzenleyebileceği kabul edilir. Günümüz teorilerinde disiplin suçu ve idarî suç diye nitelenen fiillerin cezalandırılması fıkıh eserlerinde daha çok belirli kişilerin te'dip hakkı ile muhtesibin yetkilerinin söz konusu edildiği yerlerde ta'zîr kavramı kullanılarak ele alınmış, yani bunlar da geniş anlamıyla ta'zîr suçları kapsamında düşünülmüştür. Öte yandan fıkıhta fiilin dünyevî boyutunun suç, uhrevî boyutunun günah diye nitelendiği, dolayısıyla çoğu zaman suç kavramının günah, haram ve mâsiyet kavramlarıyla kesiştiği görülür.

Suçun Konusu. Modern hukukta suçun konusu maddî ve hukukî yönden ikiye ayrılır. Suçun maddî konusu suçun cismini teşkil eden insan veya şeydir. Meselâ adam öldürme suçunun konusu hayatına son verilen insan, hırsızlığın konusu bulunduğu

yerden alınan taşınabilir maldır. Suçun hukukî konusu ise ceza normu ile korunan, diğer bir ifadeyle suçla ihlâl edilen hak ve menfaattir. Bu hak ve menfaatin sosyal hayatın yüksek ahlâkî değerleri, suçtan zarar gören kimsenin korunmasında yarar gördüğü hususlar veya daima devlete ait bir hak ve menfaat olduğu yönünde çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bir grup yazara göre ise suçun hukukî konusu genel ve özel olmak üzere iki açıdan ele alınır. Suçun genel hukukî konusu, sosyal düzeni bozanları birtakım mahrumiyetlere uğratmak suretiyle sosyal disiplini koruma hususundaki kamu yararı, özel hukukî konusu her bir suçun öngörülmesindeki özel maksattır. Suçun genel hukukî konusu suç olanla olmayı ayırmaya, özel konusu suçları gruplandırmaya, bir gruba giren suçları diğerlerinden ayırt etmeye yarar. Fakihlerin bu bağlamda yaptığı açıklamalardan hareketle İslâm hukukunda suçun hukukî konusunun İslâm'ın merkeze aldığı beş temel değer (din, can, akıl, ırz, mal) korunmasıyla sağlanan genel ve özel yararlar olduğu söylenebilir. Bu hususta iyiliği hâkim kılma ve kötülüğü önleme (emir bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker) ilkesi önemli bir yere sahiptir. Ancak İslâm'da suçların en aza ineceği bir hayat tarzının ve toplum yapısının kurulmasına, kötülüğün işlenmesini ve aleniyet kazanmasını önlemeye öncelik verildiğinden getirilen dinî ve ahlâkî sistem, suçların cezalandırılmasından çok suç işlemeyi kolaylaştıran sebepleri ortadan kaldırmayı hedef almıştır (ayrıca bk. CEZA).

Suçların Tasnifi. Bu konuda mukayeseli hukukta iki büyük akım vardır. Bazı ceza kanunları en ağır suçlarla meşgul olup kabahatler adını alan hafif suçları ceza kanunlarının dışında kalan mevzuata bırakmış, bazı kanunlar ise ceza kanunlarında kabahatlere de yer vermiştir. İkinci akım içinde suçları ağırlıklarına göre üçlü ve ikili derecelendirmeye tâbi tutan iki sistem bulunmaktadır. Birinci sistemde suçlar cinayet, cünha ve kabahat şeklinde üçe, diğerinde ise cürüm ve kabahat diye ikiye ayrılmaktadır. Üçe ayırma sistemi 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu tarafından kabul edilmiş, oradan aralarında 1274 (1858) tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nun da bulunduğu birçok kanuna girmiştir. İkili ayırımı benimseyen kanunlar arasında 1889 ve 1930 tarihli İtalyan Ceza kanunları ile 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu vardır. 2004 tarih ve 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nda mahkemelerin iş yükünü azaltarak adaletin hızlandırılmasını sağlamak ama-

ciyla kabahatlerin bazıları suç olmaktan çıkarılıp Kabahatler Kanunu ile idarî ceza hukuku kapsamına alınırken bazıları suç olarak kanun kapsamında bırakılmıştır. Bu kanunda kabahat “kanunun, karşılığında idarî yaptırım uygulanmasını öngördüğü haksızlık” şeklinde tanımlanmıştır ki bu yaptırımlar idarî para cezası ve idarî tedbirlerden ibarettir (belirtilen sistemler, cürüm-kabahat ayırımının yararı ve kistası hakkında bk. Dönmezer – Erman, I, 352-359). Öte yandan konusu yönünden suçlar hayata, vücut dokunulmazlığına, cinsel dokunulmazlığa, şerefe ve mal varlığına karşı işlenen suçlar gibi gruplara ayrılır.

İslâm hukukunda suçlar konusu bakımından hayata, bedene, şahsiyete, mal varlığına ve ferdin temel hak ve hürriyetlerine yönelik suçlar veya ihlâl ettikleri hakkın mahiyetine göre Allah (kamu) hakkının, şahsî hakların ve her iki hakkın da bulunduğu suçlar şeklinde ayırmalara tâbi tutulabilirse de suçların en çok bilinen tasnifi cezasının şâri’ tarafından belirlenip belirlenmediğine göre yapılan had, kısas-diyet ve ta’zîr suçları şeklindedir. Had suçu Allah hakları kapsamına giren, yani toplumun hakkını ihlâl eden, nasırlarda miktar ve keyfiyeti belirli cezaî müeyyidesi bulunan suçtur. Zina, zina iftirası, yol kesme, hırsızlık, isyan, içki içme ve dinden dönme suçları bu gruba girer. İnsan hayatına ve vücut bütünlüğüne yönelik öldürme ve müessir fiillerin oluşturduğu suçlara kısas-diyet suçları denir. Ta’zîr suçları ise had ve kısas-diyet suçları dışında kalan, mahiyeti ve cezasının takdir ve tayini ictihada veya kamu otoritesine bırakılmış hukuka aykırı fiillerdir.

Suçun Unsurları. Suçun varlığı için gerekli olan şartlar (suçun unsurları) ikiye ayrılır. Bütün suçlar için ortak olanlara genel unsurlar veya suçun kurucu unsurları denir. Ceza kanunlarının özel kısmında yer alan, suçları birbirinden ayıran unsurlar ise özel unsurlar diye anılır. Meselâ zimmet suçunun oluşabilmesi için fâilin kamu görevlisi olması özel bir unsurdur (*Türk Ceza Kanunu*, md. 247). Suçun genel unsurlarını sekize kadar çıkaran yazarlar bulunmakla birlikte Türk doktrininde genellikle şu dörtlü ayırımın benimsendiği görülür: Kanunî unsur (tipiklik), maddî unsur (hareket), hukuka aykırılık unsuru ve mânevî unsur (kusurluluk). Fakihler suçun genel ve özel unsurlarını her bir suçu inceleyen ele aldığından fıkıh eserlerinde suçun genel unsurlarıyla ilgili bir başlık yer almaz. Çağdaş İslâm hukuku âlimleri, modern hukuktaki ayırımlardan hareketle su-

çun genel unsurlarını fıkıh hükümleri çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Bu konuda kanunî unsur, maddî unsur ve mânevî unsur şeklindeki üçlü ayırımı (Abdülkâdir Üdeh, I, 111), maddî unsur ve mânevî unsur şeklindeki ikili ayırımı (Abdülfeţh Hıdır, s. 15-16) benimseyenler yanında suçun unsurunun suçu oluşturan fiilden (maddî unsur) ibaret olduğunu, kanunî ve mânevî unsurların ise şart sayılması gerektiğini savunanlar da vardır (M. Ebû Zehre, s. 157).

1. Kanunî Unsur. Yapılan fiilin kanundaki tanıma uymasını ifade eder. Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemeyeceğini ifade eden suçta kanunîlik ilkesine dayanan bu unsurun ilk şartı, işlenen fiilin ceza hukukunda kaynak değerini haiz bir metinde düzenlenmiş bulunması, ikinci şartı fiilin bu tanıma uygun olmasıdır. İkinci şartın gerçekleşmesi hususunda kanun belirli bir hareketi öngörmüşse bağlı hareketli suçtan, yasakladığı neticenin herhangi bir hareketle ihlâl edilmesi arasında fark gözetmemişse serbest hareketli suçtan söz edilir. İslâm hukukunda had ve kısas-diyet suçlarında kanunîlik ilkesinin hâkim olduğu açıkça görülür. Aynı anlayış ta’zîr suçları bakımından da geçerli olmakla birlikte bu sistemden yapısal özellikleri göz önünde bulundurulmadığından bazı yayınlarda bu hususta keyfilik iddiaları gündeme getirilmiştir (Abdülkâdir Üdeh, I, 142-149; M. Selîm el-Avvâ, s. 58-60, 291-294).

2. Maddî Unsur. Suçun maddî unsuru fiildir. Fiil hareket, netice ve nedensellik bağını ifade eden bir kavramdır. Bir suçun söz konusu olabilmesi için olumlu ya da olumsuz bir hareketin bulunması gerekir; hareketsiz suç olmaz. Dolayısıyla hareket şeklinde belirtmeyen, düşünce aşamasında kalan durumlar cezalandırılamaz. Ceza hukukunun belirli düşüncelerin ifade edilmesini cezalandırmasının sebebi bunların belirli şekilde dışa yansımalarının toplumsal barışı tehlikeye düşürdüğü inancıdır. Fıkhta da dış dünyaya yansımayan düşünceden dolayı kişinin sorumlu sayılmaması ilkesinin benimsendiği görülür; irtidad fiilinin suç sayılması ise toplumsal barışı ihlâl bağlamında değerlendirilebilir. Fâilin hareketi sebebiyle dış dünyada gerçekleşen değişikliğe netice, kişinin neticeden sorumlu tutulabilmesi için onun hareketiyle netice arasında bulunması gereken ilişkiye nedensellik bağı denir. Hareketin şekli yönünden suç icraî, ihmalî ve ihmal suretiyle icraî suç olmak üzere üçe ayrılır. İcraî suç olumlu hareketle işlenebilen suç-

tur ve genellikle suçlar icraî hareketlerle işlenir. Belli bir hareketin yapılmasını öngören emir kurallarına aykırı olumsuz davranış ihmalî suçu (saf ihmalî suç) oluşturur. İhmal suretiyle icraî suç ise (nitelikli ihmalî suç) aslında olumlu hareketle işlenebilen suçun olumsuz hareketle işlenmesini ifade eder. Fıkıh literatüründe bu konuda ele alınan benzer örneklerden hareketle Ebû Hanîfe’nin ihmal yoluyla suç işlenemeyeceği kanaatini taşıdığı söylenebilirken Ebû Yûsuf ve Muhammed’in suçun ihmal yoluyla işlenmesini hafifletici sebep saydığı, diğer mezheplerin ise ihmalî ve icraî suçları aynı derecede gördüğü anlaşılmaktadır (Abdülkâdir Üdeh, I, 86-90; M. Ebû Zehre, s. 112-118). Sonuç gerçekleşmemişse suç tamamlanmadığı için teşebbüs söz konusu olur. Teşebbüs, suç yoluna giren ve elverişli hareketlerle suçun doğrudan doğruya icrasına başlayan fâilin, elinde olmayan sebeplerle suç tipinin objektif nitelikteki unsurlarını kısmen veya tamamen gerçekleştirilememesidir. Teşebbüsün varlığından söz edebilmek için dört şartın bulunması gerekmektedir: Kasıt, hareketin tipikliği gerçekleştirilmeye elverişli olması, icra hareketlerine başlanmış olması ve fâilin elinde olmayan sebeplerle tipik neticenin gerçekleşmemesi. Fâilin elinde olan sebeplerle icranın bitmesine engel olması halinde gönüllü (ihtiyarî) vazgeçme, fâilin yine aynı nitelikteki sebeplerle neticenin gerçekleşmesine engel olması halinde etkin pişmanlık (faal nedâmet) söz konusu olur. Fâil, suçun icra hareketlerinden gönüllü vazgeçer veya kendi çabasıyla suçun tamamlanmasını yahut neticenin gerçekleşmesini önlerse teşebbüsten dolayı cezalandırılmaz. Bazı müellifler teşebbüs konusunu “suçun özel görünüş şekilleri” başlığı altında inceler. İslâm hukukçularına göre suça teşebbüs ta’zîr suçu kapsamına girer. Fakihler, özellikle had ve kısas suçlarında suçun tamamlanmış olup olmadığı üzerinde durmuş ve suça teşebbüsü ta’zîr suçu kapsamında mütalaa etmiştir. “Had olmayan da had uygulayan sınırı aşmıştır” hadisi gereği (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, VIII, 327) had ve kısas suçlarında tamamlanmış suçla tamamlanmamış suçun aynı ceza ile cezalandırılması kabul görmemiştir. Ta’zîr suçlarına teşebbüs buna kıyas edilebilir (Abdülkâdir Üdeh, I, 343-351). Gönüllü vazgeçme ve etkin pişmanlık durumları tövbenin cezaları düşürmesine kıyas edilmiştir. Allah hakkı olan suçlarda tövbenin cezaı düşürmesi görüşüne kıyasen bu suçlarda gönüllü vazgeçme ve et-

kin pişmanlık durumlarında da ceza verilemeyeceği, ancak tövbenin cezaı düştürmesini eşkıyalık suçuyla sınırlı tutanlara göre fiilin suç (mâsiyet) olup olmadığının ayrıca değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (a.g.e., I, 351-355).

3. Hukuka Aykırılık. “Fiilin yalnızca ceza hukukuyla değil bütün hukuk düzeniyle çatışma halinde bulunması” demektir. Tipikliğin gerçekleştirilmesiyle birlikte kural olarak hukuka aykırılık da gerçekleşir. Bununla beraber tipik davranış bütün hukuk düzenine göre değerlendirilmeli ve ek bir denetime tâbi tutulmalıdır. Fiil ancak bu yönüyle değerlendirildikten sonra onun hukuka uygun veya aykırı olduğu konusunda nihai karar verilmiş olur. Hukuka aykırılığı ve bunun sonucu olarak tipe uygun fiilin cezalandırılması imkânını ortadan kaldıran bu özel sebeplere hukuka uygunluk sebepleri adı verilir. Hukuka uygunluk sebepleri kanun hükmünün ve yetkili merciin emrinin yerine getirilmesi, meşrû savunma, zorunluluk hali, hakkın kullanılması ve ilgilinin rızasıdır. Fıkıhta temel insan hakları, özellikle can, ırz ve mal dokunulmazlığı “hurmet”, dokunulmazlığı kaldıran gerekçelerin bulunması durumu “ibâha” kavramıyla ifade edilir. Hukuka uygunluk sebepleri fakihler tarafından daha çok ibâha eksenli kavramlarla işlenmiştir. Günümüz Arap ülkeleri ceza hukuku literatürü yanında çağdaş İslâm hukuku yazarları da bunları “esbâbü'l-ibâha” adıyla ele alır. “Bir kimsenin haksız bir saldırıyı kendisinden veya başkasından uzaklaştırmak amacıyla zorunlu tepki göstermesi ve bunu uzaklaştıracak ölçü ve oranda kuvvet kullanarak başka şekilde korunamayacak bir hakkı bizzat koruması” anlamındaki meşrû savunma, çağdaş Arap hukuk kitaplarında “ed-difâu's-şer'î”, fıkıh eserlerinde ise “def'u's-sâil” terkihiyle belirtilir. Çağdaş İslâm hukuku müellifleri meşrû savunma konusunu incelerken İslâmî literatürde emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker tabiriyle anlatılan ve “dinî-ahlâkî değerlerin korunması için yapılacak müdahaleler” anlamına gelen toplumsal göreve de genişçe yer verir.

4. Mânevî Unsur. Fâil ile fiil arasında psikik bağın bulunmasını ifade eder. Fâilin kusurlu sayılabilmesi için hem kusurlu hareket etmeye ehil hem de somut olayda kusurlu hareket etmiş olması gerekir. Bu açıdan mânevî unsur isnat yeteneği ve kusurluluk olarak ikiye ayrılır. “Anlama ve davranışları yönlendirme yeteneği” anlamına gelen isnat yeteneğini ortadan kaldıran sebepler yaş küçüklüğü ve akıl has-

talığı ile sağır-dilsizliktir. Kusur, bir fiilin isnat yeteneği bulunan bir kimse tarafından bilerek ve isteyerek veya en azından bilerek yapılmasıdır. Ceza hukukunun en önemli ilkelerinden, “Kusursuz suç ve ceza olmaz” ilkesi fâili hak etmediği aşırı yaptırımlara karşı korur. Kusurluluğun kasıt ve taksir olmak üzere iki biçimi vardır. Kasıt, “tipikliğe ait objektif nitelikteki unsurların fâil tarafından bilinmesi ve istenmesi” diye tanımlanır. Taksir bilinçsiz ve bilinçli olarak ikiye ayrılır. Bilinçsiz taksir, “dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla bir davranışın suçun neticesi öngörülme-yerek gerçekleştirilmesi”, bilinçli taksir ise “kişinin öngördüğü neticeyi istememesine rağmen neticenin meydana gelmesi” şeklinde tanımlanmıştır. Son dönemlerde trafik suçlarındaki artış, endüstrileşme ve tıbbî müdahale imkânlarının genişlemesi sebebiyle taksirli suçlar uygulamada büyük önem kazanmıştır. Kusurluluğu ortadan kaldıran sebepler cebir, korkutma, tehdit ve hatadır. Cebir, korkutma ve tehdit durumlarında işlenecek suçla korunacak yarar arasında mâkul bir oranın bulunması gerekir; aksi takdirde fâil sorumluluktan kurtulamaz. Hatada gerçeğin bilinmemesi ya da yeteri derecede bilinmemesi sebebiyle yanlış bir hüküm verilmesi söz konusudur. Hata hukukî hata ve fiilî hata olmak üzere ikiye ayrılır. Hukukî hata “ceza normu tarafından tanımlanmış suç tipinin yok sayılması”, yani “var olan ceza normunun bilinmemesi” demektir. Ceza kanunlarını bilmemek kural olarak mazeret sayılmasa da bazı hukuk sistemlerinde işlediği fiilin haksızlık oluşturduğu hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi cezalandırılmaz. Hatanın kaçınılabilir olup olmadığının belirlenmesinde fâilin sosyal konumu, kişisel yetenekleri, mevcut bilgisini kullanmasının ondan ne ölçüde beklenebilir olduğu ve hukukî-ahlâkî değer yargıları göz önünde bulundurulur. Hukukî hatanın bir diğer şekli de gerçekte kanunda bulunmayan bir unsuru fâilin mevcut zannetmiş olmasıdır. Hayalî suç (mefrûz) adı verilen bu durumda fâilin sorumluluğu söz konusu durmadı. Meselâ fâilin taksirli mala zarar vermeyi suç zannetmesi gibi. Fiilî hatada fâil, yaptığı hareketin kanunda suç olarak düzenlenmesi konusunda yanlışlığı içinde bulunmamakla birlikte suçun maddiyatına ilişkin hususlarda yanılmaktadır. Meselâ kişinin başkasına ait olduğunu zannederek kendi cep telefonunu alması veya değerli bir vazo çaldığını zannetmesine karşılık vazanın taklit olması gibi. Fâilin haksız bir fiilin doğurdu-

ğu öfke veya şiddetli üzüntünün etkisi altında hareket ederek bir suç işlemesi haline haksız tahrik denir. Haksız tahrik, fâilin kusurunun azalmasından ileri gelen ve bu sebeple cezanın indirilmesini gerektiren kişisel bir neden olup hukuka uygunluk sebebi değildir.

İsnat yeteneği ve kusurluluk alanında modern hukukun ulaştığı ilkeler başından itibaren fıkıhta benimsenmiş ve uygulanmıştır. Akıl hastalığının ve yaş küçüklüğünün isnat yeteneğini kaldırıcı veya azaltıcı etkiye sahip olduğu hususunda İslâm hukukçuları fikir birliği içindedir. Cebir, ikrah ve zaruret hallerinde bulunan kişilerin cezaî sorumluluğunun olmayacağına ya da azalacağına hükmedilmiştir. Kural olarak kanunu bilmemek mazeret sayılmasa da İslâm ülkesi dışında yeni müslüman olup İslâm ülkesine gelen kişinin işlediği fiilin suç olduğunu bilmediğini iddia etmesi gibi bazı durumlar kuraldan istisna edilmiştir. Ceza hukukunda kusura dayalı (sübjektif) sorumluluk ilkesi hâkim olup hatâen adam öldürmede olduğu gibi malî nitelikteki bazı cezalarda kusursuz (objektif) sorumluluğa yer verildiği de olur. Klasik fıkıh literatüründe çeşitli suç türlerine ait fer'î meseleler üzerinde geliştirilen görüşler, suç işleme kastının günümüz hukukundaki adlandırmalara uygun biçimde bazı tasniflere tâbi tutulmasına, suçun oluşmasının değişik safhalarında kastın ölçütü ve sonuçları konusunda teoriler üretmeye imkân veren bir zenginlik taşır.

Suçtan Doğan Ceza İlişkisinin Tarafları. Ceza ilişkisinin aktif tarafı “fâil”, pasif tarafı “mağdur” başlığı altında incelenir. **1. Fâil.** Tipik hareketi kısmen veya tamamen gerçekleştiren kişidir. Tarih içinde ölümler ve hayvanlar hakkında ceza davası açıldığı görülsede günümüz hukuk anlayışında fâilin yaşayan insan olması şarttır. Cezaların şahsî olması ve her suçta bulunması gereken mânevî unsur gereği ancak gerçek kişiler fâil olabilir. Bu durumda tüzel kişilerin fâil olması imkânsızdır. Bununla birlikte siyasî partiler gibi tüzel kişiler hakkında suç dolayısıyla kanunda öngörülen güvenlik tedbiri niteliğindeki yaptırımlar uygulanabilir. Tipikliğin gerçekleştirilebilmesi için ancak birden fazla kimsenin fâil olarak bulunması gereken suçta çok fâilli suç denir; meselâ rüşvet ve suç işlemek amacıyla örgüt kurma gibi. Tek fâil tarafından işlenebilen suçun birden fazla kimse tarafından iş birliği yapılarak işlenmesine suçta iştirak adı verilir. Birden fazla kişi, tipikliğin gerçekleşmesine katıldıklarında fâil ve yardım eden ayrımı soru-

nu ortaya çıkar. Bugün öğretide egemen olan fiile egemenlik teorisine göre tipik olayın gelişimini dizginleyebilme durumunda olan kişi fâil sayılmaktadır. Suça katılan kişi fiil üzerinde egemenlik kurmuş değilse yardım etme söz konusudur. Takrirli suçlarda tipikliğin gerçekleşmesi sonucuna yol açan özen yükümlülüğünü ihlâl eden herkes tek başına fâil gibi kendi fiilinden sorumludur. "Başkasının fiiline katılma" anlamına gelen iştirak azmettirme ve yardım biçiminde ortaya çıkmaktadır. Azmettirme suç işleme düşüncesi bulunmayan başkasında bu düşünceyi uyandırmak demektir. Yardım etme ise "azmettirme ve fâillik dışında kalıp hukuksal yararın ihlâlini mümkün kılan veya kuvvetlendiren, fiilin işlenmesini kolaylaştıran yahut güvence altına alan, asıl fiilin işlenmesine yönelik her türlü nedensel katkı" anlamına gelmektedir.

İslâm hukukunda başından itibaren ceza ehliyeti sadece canlı ve mükellef olan insanlar için söz konusu olup bu konuda fıkıh tarihinde tartışma yaşanmamıştır. Fıkıh literatüründe ceza hukukunun diğer genel hükümleri gibi iştirak konusu da ayrı başlık altında incelenmez. Bununla birlikte iştirak kavramı suçun oluşmasında sebep-sonuç ilişkisi, mübâşeret ve tesebbüb, azmettirme ve yönlendirme, ikrah, cezalandırmada şahsîlik gibi ceza hukukunun temel konularıyla yakından ilgili olduğu için bu kaynaklarda her bir suç ve ceza ele alınırken genellikle iştirak konusuna da değişik yönleriyle temas edilir. İslâm hukukçuları suçun işlenmesinde hangi tür fiilin ve fâilin etkin olduğunu, dolayısıyla cezayı belirlemede suçun doğrudan işlenmesi (mübâşeret) ve işlenmesine sebebiyet verilmesi (tesebbüb) ayırımı yaptıklarından suça iştirakin de bu ikili ayırım içinde düşünülmesi gerekir. Adam öldürmede mübâşir şeriklerin nasıl cezalandırılacağı tartışması esnasında fakihlerin "tevâfuk" ve "temâlû" (tevâtû, ittifak) adını verdikleri iki ayrı durumdan söz etmiş olmaları dikkat çekicidir. Tevâfuk, suç ortakları arasında önceden bir anlaşma bulunmayıp âni gelişme sonucu her birinin diğerinden bağımsız şekilde aynı suça yönelmesi halidir. Fakihler bu durumda kural olarak her fâilin kendi fiilinden sorumlu olacağını söyler. Ancak Hanefîler'le diğer mezhepler arasında kastı ve mübâşeret tesbitte farklı ölçütler kullanılır. Temâlû yoluyla iştirak ise suç ortaklarının önceden anlaşarak ve suç esnasında bu iradelerini devam ettirerek suçu işlemeleri halidir (Abdülkâdir Üdeh, I, 357-361).

2. Mağdur. Ceza ilişkisinin pasif tarafını suçtan zarar görenler oluşturur. Bütün suçlar bakımından suçun ilk ve zorunlu zarar göreni devlet ve toplumsal düzendir. Suçun işlenmesiyle birlikte toplum düzeni bozulduğundan bunun tekrar eski haline getirilmesi devlete ait bir görevdir. Bununla birlikte suçla korunan hukukî yararı zedelenen gerçek ve tüzel kişiler göz ardı edilmemelidir. Geniş anlamıyla mağdur kavramı bütün zarar görenleri kapsarsa da dar anlamıyla suçtan zarar gören gerçek kişileri ifade eder. Hukuk düzeni mağdura ve suçtan zarar görenlere bazı haklar tanımlar. Meselâ soruşturulması ve kovuşturulması şikâyetle bağlı suçlarda şikâyet hakkı suçtan zarar görene ait olup bu suçlarda mağdur isterse uzlaşma yolunu açabilir; hukuka uygunluk sebebi oluşturan rıza ancak mağdur tarafından açıklanabilir. İslâm hukukunda değişik suçlar incelenirken hak tasnifi esas alınarak suçtan zarar gören bireyin rıza, şikâyet ve af gibi irade açıklamalarının etkisi geniş biçimde işlenmiştir (a.g.e., I, 98-100, 444-446; M. Selim el-Avvâ, s. 88-94).

BİBLİYOGRAFYA :

Mâverdi, *el-Ahkâmû's-sultâniyye*, Beyrut 1398/1978, s. 219; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1414/1994, VIII, 327; Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Tebîhü'l-hakâ'ik*, Bulak 1315, VI, 97; Uğur Alacakaptan, *İngiliz Ceza Hukukunda Suç ve Cezaların Kanuniliği Prensibi*, Ankara 1958, s. 77-79, 112-117; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1387/1968, II, 631-639; Abdülazîz Âmir, *et-Ta'zir fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1969, s. 52; Hilmi Ergüney, *Fikrî Hukukunda Lügat ve Istihlâlar*, İstanbul 1973, s. 85; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşri'ü'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, Kahire 1977, I, tür.yer.; M. Ebû Zehre, *el-Cerime*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), tür.yer.; Fikrî Ahmed Ukkâz, *Felsefetü'l-ukûbe fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûn*, Cidde 1402/1982, s. 35-37; M. Selim el-Avvâ, *Fi Uşûli'n-nizâmî'l-cinâ'iyyi'l-İslâmî*, Kahire 1983, tür.yer.; Abdülfettâh Hıdır, *el-Cerime ahkâmühe'l-âmmie fi'l-iticâhâtı'l-mu'âşıra ve'l-fikhi'l-İslâmî*, Riyad 1405/1985, tür.yer.; Abdülazîz el-Hayyât, *el-Mü'eyyidâtü't-teşri'iyye*, Kahire 1406/1986, s. 23-33; Ahmed Fethî Behneşî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, tür.yer.; Sulhi Dönmez – Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1994, tür.yer.; Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı*, İstanbul 2003, s. XIII, 419; Mahmûd Necîb Hüsnî, *el-Fikhü'l-cinâ'iyyü'l-İslâmî*, Kahire 1427/2007, tür.yer.; Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, Ankara 2007, tür.yer.; Mehmet Emin Artuk v.dğr., *Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, Ankara 2007, tür.yer.; Bahri Öztürk – Mustafa R. Erdem, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler ve Özel Hükümler*, Ankara 2007, tür.yer.; Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku: Genel Kısım*, Ankara 2008, tür.yer.; Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş*, Konya 2008, tür.yer.

SUDÂ' (Benî Sudâ')

(بنو صداة)

Kahtâniler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Mezhic kabilesinin alt kollarından biri olan Benî Sudâ'nın soyu Yezîd b. Harb'e dayanır. Bazı kaynaklarda Sudâ', Yezîd b. Harb'in diğer adı veya lakabı olarak zikredilirken bazılarında oğlu olarak Sudâ' b. Yezîd şeklinde kaydedilmektedir. Sudâ' kabilesi Hâris, Galî, Seyhân (Sinhân), Şimrân, Hiffân ve Münebbîh adıyla altı kola ayrılmaktadır. Bu altı kabilenin Mezhic'in diğer kollarından Benî Hâris b. Kâ'b ile ittifak kurduğu için Cenb diye anıldığı, Benî Sudâ'nın ayrıca Mezhic'in Sa'd el-Aşîre kolu ile ittifak yaptığı nakledilmektedir. Kabile Yemen'de San'a'nın 42 fersah kuzeyinde kenti adıyla anılan bölgede yaşamaktaydı (Yâ-kût, III, 397). Mezhic kabilesi ve kollarının Câhiliye döneminde Âmir b. Sa'saa kabilesiyle yaptığı savaşa Benî Sudâ' da katılmış, Necid bölgesindeki Feyfürrîh adı verilen yerde meydana gelen savaş iki tarafın yenilip yenilip kayıplar vermesiyle sonuçlanmıştır (Cevâd Ali, V, 353). Sudâ' kabilesi bu dönemde Gatafân kabilesinin kollarından olup Tihâme'de yaşayan Benî Bağîz b. Reys kabilesinin saldırısına uğramış ve yine ağır kayıplar vermiştir (Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, XIX, 19).

Sudâ' kabilesi hicretin 8. (630) yılında İslâmîyet'i kabul etti. Bu yıl Hz. Peygamber, Mekke'nin fethinin ardından Medine'ye döndükten sonra ensarın ileri gelenlerinden Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî'yi 400 kişilik bir seriyenin kumandanlığına getirdi. Kendisine beyaz bir sancakla siyah bayrak vererek Sudâ' kabilesi üzerine gitmesini emretti. Ancak Kays b. Sa'd'ın, Medine yakınlarındaki Kanât vadisinde sefer hazırlıkları yaptığı sırada durumdan haberdar olan Sudâ' kabilesine mensup sahâbî Ziyâd b. Hâris, Resûl-i Ekrem'in yanına geldi ve, "Ben kabilem adına geldim, onların müslüman olmalarına garanti veriyorum" diyerek askerlerini geri çevirmesini rica etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber seriyeyi yollamaktan vazgeçti. Görüşmeden on beş gün sonra Sudâ' kabilesinden on beş kişilik bir heyet Medine'ye geldi. Sa'd b. Ubâde tarafından misafir edilen heyet Resûlullah'la görüştü ve kabilenin müslüman olduğunu belirterek onlar adına biat etti. Vedâ haccında Benî Sudâ' kabilesine mensup 100 sahâbînin de hazır bulunduğu kaydedilmektedir (İbn Sa'd,